

ад'юнкт кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

ОБМЕЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НА ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ

Стаття присвячена визначенню сутності та умов обмежень права фізичної особи на особисте життя. Автор наводить перелік обставин, з настанням яких дане право може бути правомірно обмежене.

Ключові слова: особисте життя, інформація про особисте життя, здійснення суб'єктивного права, межі здійснення права, обмеження здійснення права.

Статья посвящена определению сущности и условий ограничений права физического лица на личную жизнь. Автор приводит перечень обстоятельств, с наступлением которых данное право может быть правоммерно ограничено.

Ключевые слова: личная жизнь, информация о личной жизни, осуществление субъективного права, границы осуществления права, ограничения осуществления права.

The article is devoted to the determination of the essence and clauses of the right of the physical person for the private life. The author gives the list of the circumstances with occurrence of which the present right can be lawfully abridged.

Key words: private life, information on private life of the physical person, exercise of the subjective right, confines of the exercise of the right, abridgments of the exercise of the right.

Відомо, що учасники цивільних правовідносин здійснюють свої суб'єктивні права вільно, на власний розсуд. Сказане стосується і права на особисте життя. Підтвердженням тому є ч. 2 ст. 301 ЦК України, де законодавець закріплює, що фізична особа сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб. Проте така свобода не є безмежною. Так, ст. 13 ЦК України визначає загальні межі здійснення всіх суб'єктивних цивільних прав. Проте наряду зі встановленими межами суб'єктивні права, в т. ч. право на особисте життя, можуть бути правомірно обмежені задля забезпечення прав та інтересів інших осіб, суспільства та держави.

Для встановлення балансу інтересів особи, суб'єктивне право на особисте життя якої обмежується, та інтересів інших осіб, суспільства та держави, не-

обхідно визначити сутність та умови обмежень права фізичної особи на особисте життя. Саме це і становить мету даної статті.

У юридичній літературі зазначається, що межі права є більш загальним поняттям у порівнянні з обмеженнями права, і саме усередині них можуть установлюватися різного роду обмеження права [1, с. 38]; межі здійснення суб'єктивного права пов'язані з мірою можливостей здійснення правомочностей, які надані особі законом; обмеження є регулятивним засобом стримування особи, який ускладнює можливості здійснення окремих суб'єктивних цивільних прав [2, с. 22–23].

Зважаючи на те, що здійснення суб'єктивних прав визначаються межами самого суб'єктивного права, то необхідно погодитися з наведеними вище позиці-

© Доценко О. М., 2013

ми, а саме: 1) за допомогою меж встановлюється загальна поведінка особи для невизначеного кола уповноважених осіб; 2) обмеження встановлюються всередині визначених меж суб'єктивного права; 3) обмеження через ускладнення можливостей здійснення суб'єктивного права звужують той обсяг загальної поведінки, яка первинно визначається межами суб'єктивного права.

І. М. Приходько наводить такі ознаки правових обмежень, як: вони є юридичними засобами забезпечення інтересів суб'єктів права; встановлюються державою і забезпечуються її владною силою; спрямовані на подолання перешкод, які виникають на шляху задоволення правомірних інтересів; слугують інтересам контрсуб'єкта; є стосовно суб'єкта зовнішнім фактором впливу; виражають собою негативну мотивацію; є основним елементом правових режимів; мають інформаційний характер [3, с. 38].

У цілому погоджуючись з наведеною позицією, необхідно зазначити, що вона по відношенню до права на особисте життя потребує певного уточнення. Зокрема, дійсно обмеження є юридичними засобами забезпечення інтересів всіх учасників правовідносин стосовно особистого життя фізичної особи; вони встановлюються державою і забезпечуються її владною силою; спрямовані на подолання перешкод, які виникають на шляху задоволення правомірних інтересів третіх осіб, суспільства і держави; є стосовно суб'єкта зовнішнім фактором впливу.

Проте така ознака, як слугування інтересам контрсуб'єкта є за своєю суттю повторенням першої ознаки (юридичний засіб забезпечення інтересів учасників правовідносин). Заслужують критичного ставлення й такі ознаки обмежень, які вказують, що вони виражають собою негативну мотивацію; є основним елементом правових режимів; мають інформаційний характер. Обмеження є одним з елементів, а не основним елементом правового режиму, а інформаційний ха-

рактир носять всі акти чинного законодавства, тому виділення цієї ознаки як характерної лише для обмежень не є доцільним.

Є. О. Мічурін, розглядаючи обмеження майнових прав фізичних осіб, визначає обмеження як систему цивільно-правових засобів, які втілюються в механізмі позитивного правового регулювання через правові норми, нормативні акти, а також акти застосування права, й направлені на ускладнення здійснення суб'єктивного цивільного права заради суспільних інтересів при здійсненні прав іншими уповноваженими особами [2, с. 33]. Дане визначення, на нашу думку, найбільш повно описує поняття обмежень здійснення суб'єктивних прав. Разом з тим обмеження можуть встановлюватись не тільки заради суспільних інтересів при здійсненні прав іншими уповноваженими особами, а й для забезпечення інтересів держави та суспільства в цілому.

Отже, аналізуючи наведені вище позиції щодо розуміння обмежень здійснення суб'єктивних цивільних прав, вважаємо, що під обмеженнями здійснення суб'єктивного цивільного права на особисте життя слід розуміти систему цивільно-правових засобів, які втілюються у механізмі позитивного правового регулювання через правові норми, нормативні акти, а також акти застосування права, й направлені на ускладнення чи унеможливлення здійснення особою повною мірою свого суб'єктивного цивільного права, заради суспільних інтересів при здійсненні прав іншими уповноваженими особами та для забезпечення інтересів держави та суспільства в цілому.

За своєю суттю обмеження здійснення права на особисте життя та права на інформацію про особисте життя фізичної особи (його таємницю) є випадками правомірного втручання у нього чи поширення інформації про нього. Слід зазначити, що випадки, в яких таке втручання є можливим, передбачені як між-

народним, так і національним законодавством. Так, відповідно до ч. 2 ст. 29 Загальної Декларації прав людини 1948 р. при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. Так само, у ч. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. закріплено, що органи державної влади не можуть втручатись у здійснення права на повагу до приватного життя, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

У літературі положення ч. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. отримало назву обмежувальної клаузули, оскільки воно визначає умови допустимості обмеження права на особисте життя фізичної особи. Ними є: легальність – втручання має підстави у національній правовій системі; доцільність – втручання захищає національну безпеку, громадський порядок або економічний добробут країни, служить запобіганню заворушенням чи злочинам, забезпечує захист здоров'я чи моралі або прав і свобод інших осіб; необхідність – втручання захищає демократичні цінності і свободи [4].

Указані умови допустимості обмеження права на особисте життя фізичної особи знайшли своє відображення й у Рішенні Конституційного суду України від 20.01.2012 № 2-рп/2012 у справі № 1-9/2012 за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частини 1, 2 ст. 32, частини 2, 3 ст. 34 Кон-

ституції України. У ньому зазначається, що інформація про особисте життя осіб, які займають посади, пов'язані з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень є конфіденційною, збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя. Таке втручання допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [5]. Таким чином, Конституційний суд у цьому рішенні відобразив легальність («у випадках, визначених законом»), доцільність та необхідність («в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини») такого втручання.

Аналіз чинного законодавства дозволяє дійти висновку, що обмеження права на особисте життя та права на інформацію про особисте життя (його таємницю) можуть встановлюватися у зв'язку з настанням певних обставин (юридичних фактів), а саме:

1. У зв'язку із застосуванням до особи покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення кримінального правопорушення. Оскільки воно являє собою примусову ізоляцію засудженого від суспільства та тримання його в спеціалізованій установі з певним режимом відбування, то у даному випадку особа може здійснювати лише частково своє право на особисте життя, наприклад, шляхом ведення переписки чи під час побачень.

2. У зв'язку зі вступом на військову службу. Так, ст. 17 Закону України «Про Збройні Сили» від 06.12.1991 № 1934-ХІІ серед інших закріплює, що військово-службовці та працівники Збройних Сил України можуть бути обмежені у свободі пересування, вільному виборі місця проживання та праві вільно залишати територію України, праві на збирання, вико-

ристання і поширення інформації. Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 № 1550-III передбачено заборону призовникам і військовозобов'язаним у разі введення надзвичайного стану змінювати місце проживання без відома відповідного військового комісаріату, що, в свою чергу, обмежує їх право на вільний вибір місця проживання й право на особисте життя.

3. У зв'язку з набуттям статусу публічної особи. Зауважимо, що у Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 1998 р. № 1165 про право на приватність визначається, що публічні фігури – це особи, які займають державні посади і/чи використовують державний ресурс, а також усі ті, хто відіграє певну роль у громадському житті, чи то в галузі політики, економіки, мистецтва, соціальної сфери, спорту чи будь-якій іншій сфері [6].

Публічні особи перебувають на слуху та на виду у публіки, і таким чином частина їхнього особистого життя стає публічною, хоча це не стосується всіх подробиць життя [7]. Вони служать орієнтирами для прийняття або неприйняття тих або інших явищ і виступають у якості позитивних і негативних прикладів. Саме цим пояснюється інтерес громадськості до їхнього особистого життя. Що стосується політичних діячів, то інтерес громадськості до них завжди вважався правомірним з точки зору прозорості й суспільного контролю [8].

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях наголошує, що у громадськості є право бути поінформованим про аспекти приватного життя публічних осіб (справа *Karhuvaara and Ptalehti v. Finland* [9]). Публічні особи, особливо професійні політики, добровільно і свідомо «відкривають» кожне своє слово та кожен вчинок для прискіпливого аналізу з боку журналістів та суспільства загалом (*Porubova v. Russia* [10]). Проте суд розрізняє повідомлення про факти, які можуть зробити внесок, наприклад, у дискусію в демократичному

суспільстві щодо належного виконання політиками своїх функцій, та повідомлення деталей їх особистого життя. Якщо у першому випадку йдеться про забезпечення суспільного контролю за публічною владою та поширення суспільно важливої інформації, то в другому – ні. Якщо інформація стосується суто приватного життя особи і не може впливати на суспільні інтереси, то втручання у право на особисте життя чи поширення інформації про особисте життя без згоди уповноваженої особи не буде необхідним та допустимим (*Von Hannover v. Germany* [8]) [11, с. 140–141].

Таким чином, як бачимо, Європейський суд з прав людини пішов шляхом визнання відкритості інформації про публічних осіб з питань, що становлять суспільний інтерес.

Слід зазначити, що законодавець у ст. 29 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII відніс до інформації, що може становити суспільний інтерес і відповідно обмежувати здійснення права на особисте життя, інформацію, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо.

Отже, обмеження особистого життя публічних осіб, а також поширення інформації про нього допускаються у тому випадку, коли вони мають вплив на суспільне життя, тобто існує суспільний інтерес (потреба) суспільства знати певні факти особистого життя публічних осіб.

4. У зв'язку з введенням у країні режиму надзвичайного стану. Відповідно до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 № 1550-III у разі введення надзвичайного стану з метою запобігання заворушенням або злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод ін-

ших людей на період надзвичайного стану можуть запроваджуватися ряд заходів, що обмежують здійснення прав осіб. Наприклад, під час встановлення комендантської години фізична особа не може повною мірою вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку щодо особистого життя, а також змінювати протікання свого особистого життя.

5. У зв'язку з діяльністю правоохоронних органів щодо попередження, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень (ст. 11 Закону України «Про міліцію» від 20.12.1990 № 565-ХІІ, ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-ХІІ, ст. 7 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», ст. 12, 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 № 3341-ХІІ, статті 258, 260, 261, 263, 264, 267, 269, 270 (втручання у приватне спілкування особи) КПК України тощо).

Так, КПК України до різновидів втручання в приватне спілкування, під яким відповідно до ст. 258 КПК України розуміється доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним, відносить: аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмку кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Наприклад, згідно зі ст. 260 КПК України аудіо-, відеоконтроль особи проводиться без відома особи на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування. У даному випадку в результаті встановлення такого контролю за особою обмежується можливість особи вільно, на

власний розсуд допускати до свого особистого життя інших осіб, а також визначати коло осіб, яким дозволяти ознайомлюватися з обставинами свого особистого життя, можливість зберігати у таємниці обставини свого особистого життя. Так, в результаті проведення даної слідчої (розшукової) дії працівники правоохоронних органів, виконуючи свої професійні обов'язки, можуть дізнатися, наприклад, що особа має «нетрадиційну сексуальну орієнтацію» та регулярно відвідує місця перебування сексуальних меншин у позаробочий час, проте така інформація поширюється всупереч бажанню та без надання згоди уповноваженої особи на допуск сторонніх осіб до свого особистого життя.

Разом з наданням можливості правомірно втручатися в особисте життя фізичної особи, законодавець визначає межі такого втручання, керуючись умовами легальності, доцільності, необхідності. Так, у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-ХІІ визначено, що під час здійснення оперативно-розшукової діяльності окремі обмеження цих прав і свобод можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства і мають винятковий і тимчасовий характер. Одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, розголошенню, зберіганню, передачі не підлягають і повинні бути знищені.

6. У зв'язку з притягненням особи до адміністративної, цивільної відповідальності. Під час провадження по цих справах та отримання й оцінки доказів певні відомості про особисте життя можуть ставати відомими без дозволу на те уповноваженої особи.

7. У зв'язку зі здійсненням різних видів обліків (військового обліку; обліку осіб, які є носіями збудників інфекційних та інших небезпечних для населення захворювань; паспортного обліку; обліку, який здійснюється в межах дозвільної системи; обліку осіб, звільнених із місць позбавлення волі, тощо). У відповідних випадках ненадання таких відомостей може створювати склад правопорушення. Так, умисне приховування хворими на венеричну хворобу джерела зараження та осіб, які були у контакті з цими хворими, тягне адміністративну відповідальність згідно зі ст. 46 КУпАП.

8. У зв'язку з необхідністю отримання відомостей про статки фізичних осіб. Так, наприклад, для осіб, що претендують на зайняття посад державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, кандидатів у Президенти України, в народні депутати України, в голови і депутати місцевих рад; платників податків, митних декларацій; осіб, які приватизують майно державних підприємств; осіб, які виїжджають із України у зв'язку зі зміною місця постійного проживання; осіб, які претендують на одержання державної субсидії для відшкодування видатків на житлово-комунальні послуги тощо законодавством передбачено надання декларацій про їх доходи та статки (в певних випадках саме для їх оприлюднення).

Так, Законом України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04.2011, Податковим кодексом України, Законом України «Про міліцію» від 20.12.1990 № 565-ХІІ передбачено особисте декларування доходів, видатків та зобов'язань фінансового характеру осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них.

Наприклад, Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 № 249-IV встановлено, що суб'єктами фінансового моні-

торингу фіксуються факти здійснення фінансових операцій публічних осіб та у разі виникнення підозри, що під час здійснення цих операцій публічним діячем були використані кошти, які були одержані злочинним шляхом або невідомого походження, ця інформація повинна передаватися правоохоронним органам, які повинні встановлювати наявність кримінального правопорушення чи зловживань. Крім того, запроваджено спеціальні перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

Як бачимо, у переважній більшості випадків такі обмеження стосуються саме осіб, які обіймають певні посади в органах влади, оскільки суспільство має право знати про статки людей, яким воно делегувало владу з метою мінімізації корупційних ризиків.

Таким чином, обмеження здійснення права на особисте життя та права на інформацію про особисте життя (його таємницю) фізичної особи, являючи собою певну систему засобів позитивного правового регулювання, певною мірою ускладнюють здійснення особою даного права заради суспільних інтересів при здійсненні прав іншими уповноваженими особами, а також для забезпечення інтересів держави та суспільства в цілому. Умовами допустимості обмежень права на особисте життя фізичної особи та інформацію про особисте життя (його таємницю) є легальність, доцільність та необхідність.

Обмеження даного права можуть встановлюватися з настанням певних обставин (юридичних фактів), а саме у зв'язку з: застосуванням до особи покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення кримінального правопорушення; зі вступом на військову службу; набуттям статусу публічної особи; введенням у країні режиму надзвичайного стану; діяльністю правоохоронних органів щодо попередження, розкриття та розслідування кримінальних правопору-

шень; притягненням особи до адміністративної, цивільної відповідальності; здійсненням різних видів обліків щодо осіб; необхідністю отримання відомостей про статки фізичних осіб тощо.

Зроблені висновки вказують не тільки на перспективи наступних наукових досліджень права на особисте життя та

права на інформацію про особисте життя (його таємницю) фізичної особи, способів його здійснення з урахуванням меж та обмежень, але й на необхідність подальшого вивчення характерних особливостей, способів, меж та обмежень здійснення особистих немайнових прав загалом.

Література

---

1. Мечетина, Т. А. Ограничение права собственности: проблемы публичных и частных интересов : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Мечетина Татьяна Александровна. – М., 2001. – 182 с.
2. Мичурин, Е. А. Осуществление и ограничения имущественных прав : монография / Е. А. Мичурин ; авт. ред. – М. : Юрист, 2011. – 343 с.
3. Приходько, И. М. Ограничения в российском праве (проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Приходько Ирина Михайловна ; Саратов. гос. акад. права. – Саратов, 2001. – 195 с.
4. Мирний, М. Публічні люди: де закінчується «суспільний інтерес» і починається приватність [Електронний ресурс] / Микола Мирний. – Режим доступу: <http://www.edu.helsinki.org.ua/ru/node/6248>.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України [Електронний ресурс] : Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 9. – Стор. 106. – Ст. 332. – Код акта 60244/2012. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12>.
6. Право на приватність [Електронний ресурс] : Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 26.08.1998 р. № 1165. – Режим доступу: http://www.medialaw.kiev.ua/laws/laws_international/52/.
7. Борисова, Л. Публічні люди: де закінчується «суспільний інтерес» і починається приватність? [Електронний ресурс] / Лана Борисова // Інформ.-аналіт. газ. «Контраст». – Січень 31, 2011. – Режим доступу: <http://www.kontrast.org.ua/news/1294.html>.
8. Фон Ганновер против Германии (Von Hannover v. Germany) [Електронний ресурс] : решение Европейского суда по правам человека от 24.06.2004 г. / заявление 59320/00. – Режим доступа: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61853>.
9. Karhuvaara and Pitalahti v. Finland [Електронний ресурс] : Decision of the European Court of Human Rights of 16.11.2004 / application no. 53678/00/ – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-67457>.
10. Porubova v. Russia [Електронний ресурс] : Decision of the European Court of Human Rights of 08.10.2009 / application no. 8237/03/ – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-94840>.
11. Закон України «Про доступ до публічної інформації». Науково-практичний коментар / Р. Головенко, Д. Котляр, О. Несторенко, Т. Шевченко ; за заг. ред. Д. Котляр. – К., 2012. – 336 с.